

ששממו ישובי-הפרוות בערבת הירדן. מתי נתחדש ישוב זה אי-אפשר לברר בלא חפירה, או לכל הפחות חקירה ממושכת יותר במקום. מכל מקום יש לציין, כי חרסים ברורים של תקופת הברונזה התיכונה ב' ותקופת הברונזה המאוחרת לא נמצאו אף במקום אחד מהמקומות שנבדקו. גם בדלהמיה וגם בחירבת אדויר ניכרו לעין רק שברי כלי-חרס מתקופת הברזל ואילך. ובעיקר בולטים החרסים מתקופת הברזל התיכונה, היינו ימי מלכות ישראל, ומהתקופות הרומאית והביזנטית. המציאות בתחנות V ו-V' מוכיחות כי גם בתקופה הערבית הקדומה היה השטח מיושב ישוב חקלאי. חקירת האיזור המסומן בראש הסקירה הזאת לא יכלה כמובן להסתיים במשך ימי סיוריה הספורים של המשלחת, וחבריה מקווים לחדש את פעולתם ולסיימה במשך שנת 1944.

[הערה: שרידים מאותה תקופה שנמצאו אגב חפירת ברכות-דגים בח'רבת אס-ג'וני מחוארים ברשימתו של מר ג. צימבליסט בסוף חוברת זו. — המערכת]

על התחנות הפריהיסטוריות בעמק הירדן

מאת מ. שטקלים

כאשר כבר ציינו ה', ייבין ומייזר בדו"ח על הסיור בעמק הירדן הצפוני נתגלו שם שרידי תרבותו החמרית של האדם הקדמון. נתאר אותם בקיצור. תחנה I. — כלי-צור מסותתים בידי האדם הקדמון נתגלו כאן על פני שטח של 250 מ' מר', כשהם מפוזרים בשדה חרוש. נאספו נתזים עבים ודקים, רובם שבורים, גרעינים (nuclei) עגולים או מוארכים; כמה מהם עובדו למגרדים בעזרת שברור (retouche). כן נמצאו להבים שונים, ובכמה מהם ניכר שברור בצידם. כל הכלים מכוסים קרום (פטינה) לבן, טיכניקת העיבוד גסה, ויש לחשוב את השרידים האלה לתקופה ניאוליתית מאוחרת.

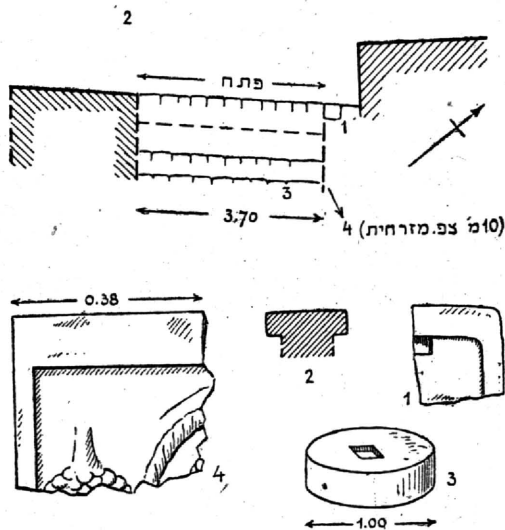
תחנת אבו-נמל. — על-יד ברכות הדגים של שער הגולן נתגלו כלי-צור שונים, גרעינים, מגרד על גבי גרעין, מגרד על קצה להב, מרצע, מתרת ונתזים שונים. לפי עיבודם וצורתם של הכלים אין לשייכם לתקופת הברונזה הקדומה, שעמה נמנים כלי חרס אשר אספום ה' ייבין ומייזר באותו מקום. כלי-צור אלה שייכים לתרבות קדומה יותר, ויש לחשוב כי במקום זה קדם הישוב לתקופת הברונזה הקדומה.

תחנה IV. — שרידי ישוב דומה לזה של אבו-נמל מצא מר יצחק אורא, מאשדות יעקב, במרחק מה מן הברכות, על חוף הירמוך. ביקרתי במקום זה ביחד עם מר יצחק אורא, ומצאנו שם כלי צור מסותתים בשפע מאותו הטיפוס שנתגלה על-יד ברכות הדגים. ביחד עם כלי-צור נמצאו כאן, על שפת הירמוך, גם כלי-חרס; וגם הם היו בני טיפוס קדום יותר. כמו כן נמצאו עצמות שבורות של חיות (לסת של חזיר-בר ועוד) לרוב.

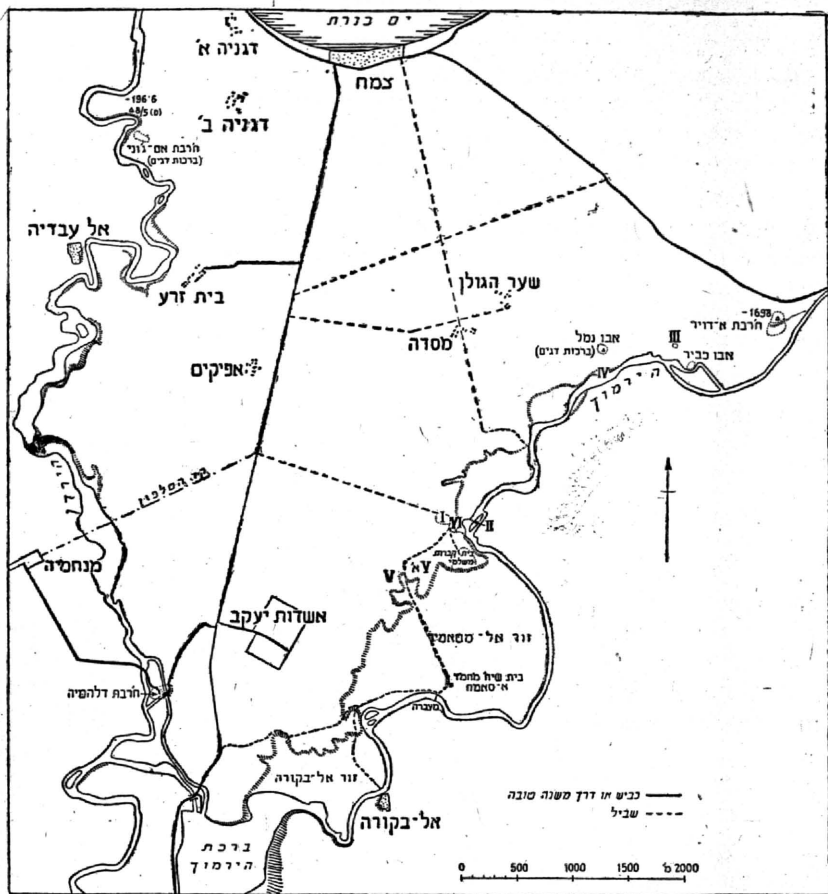
אשר לכלי-החרס שנתגלו על חוף הירמוך מעניין ביחוד לציין שכולם מלאכת-יד, והם עשויים מטין מקומי גס בתוספת חצץ רב. בכמה חרסים ניכרים יפה עקבות תבן שנרקב. החרסים נשרפו באש מדורה, והחומר הוא פריך. בין החרסים השונים יש לציין חרס אחד מחופה חיפוי אדום ומקושט חריצים כדמות שדרת-דג.

בין כליהצור השונים יש לציין באופן מיוחד גרון קטן מסותת משני עבריו. שרידי תרבות חמרית זו יש לייחסם לתקופה הניאוליטית הקדומה. תרבות דומה לזו נמצאה במערת אבו־אצבע שבהרי הכרמל. בהמשך חקירתנו מצאנו על חוף הירמוך גם שרידי תרבויות קדומות יותר, פאליאוליטית עליונה ותחתונה. ברשימה קצרה זו אי אפשר לעמוד בפרוטרוט על ערך התגליות האלה, הכוללות את שרידי תרבותו של האדם הקדמון בעמק הירדן. מה שנתגלה עד עתה נוסך אור חדש לא רק על איזור מסוים זה בלבד, אלא מרחיב גם את ידיעותינו על התרבות הפרי־היסטורית בארץ־ישראל בכלל.

מכל־מקום, יש לציין עובדה מעניינת, שעמק הירדן היה מרכז חשוב גם בתקופות הקדומות ביותר של תקופת האבן.

צוור ב' מעלה־הדרגות בחירבת א־דוּיר ושברים ארכיסקטוניים שנמצאו בסביבתו.

צירור א' מפת השטח שבין הירמוך, הירדן וים כנרת.